

GYMNASIESKOLA

Så använder du ämnesplanerna

Det är läroplanen, examensmålen och ämnesplanerna som styr utbildningen och undervisningen på gymnasial nivå. Den här texten syftar till att tydliggöra hur ämnesplanen är uppbyggd och hur de olika delarna syfte, centralt innehåll och betygs-kriterier förhåller sig till varandra. I texten visas hur det är tänkt att lärare ska använda de olika delarna för att planera och genomföra undervisningen samt sätta betyg.

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från Skolverkets webbplats: skolverket.se/publikationer

ISBN: 978-91-7559-522-1
Grafisk form: AB Typoform
Skolverket, Stockholm 2022

Ämnesplanerna är en del av läroplanen

I läroplanens del 1 och 2 anges skolans uppdrag, grundläggande värden samt övergripande mål och riktlinjer. Dessa är de utgångspunkter som samhället under demokratiska former har kommit överens om ska gälla för skolans verksamhet i sin helhet, inklusive undervisningen. De är viktiga eftersom de gäller skolans och lärarens arbete oberoende av vilket ämne som läraren undervisar i.

För varje program i gymnasieskolan finns examensmål. De ska ligga till grund för planeringen av undervisningen på programmet. De ska också styra gymnasiearbetets utformning och innehåll.

För varje ämne finns det en ämnesplan som kan användas både i gymnasieskolan och i komvux på gymnasial nivå. Den är uppbyggd på samma sätt för alla ämnen på gymnasial nivå. Ämnesplanen består dels av en beskrivning av ämnet som helhet, dels av beskrivningar av varje kurs som ingår i ämnet. För ämnet som helhet anges ämnets syfte och vilka kurser som ingår i ämnet (det kan finnas en eller flera kurser i ett ämne). För varje kurs anges centralt innehåll och betygskriterier. Avsnitten syfte, centralt innehåll och betygskriterier avser att styra olika aspekter av lärares arbete, men de behöver läsas i sin helhet och förstås i relation till varandra. Detta är viktigt för att undervisningen ska få den bredd och det djup som ämnesplanen syftar till. Syftet och kursens centrala innehåll är i fokus vid planering och genomförande av undervisningen och betygskriterierna är i fokus vid betygssättning. Ämnesplanerna är tillsammans med läroplanens del 1 och 2 samt examensmålet lärares viktigaste verktyg för att planera och genomföra en undervisning av god kvalitet.

Ämnesplanerna ger ramar för undervisningen

En ämnesplan är ett resultat av en omfattande process som involverar många aktörer, intressen och perspektiv i samhället. Ämnesplanerna ska vara användbara verktyg för lärare, utgå från relevant forskning och hålla sig inom de juridiska ramarna. De ska verka för en undervisning som ger eleverna en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier, för personlig utveckling och för ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Ämnesplanerna är ett resultat av en mängd avvägningar. Det är regeringen som beslutar om ämnesplaner för de gymnasiegemensamma ämnena. Skolverket beslutar om övriga ämnen för den gymnasiala nivån. Ämnesplanerna innehåller ramar för undervisningen som är gemensamma för alla lärare och elever på gymnasial nivå. På så sätt ger de förutsättningar för en likvärdig undervisning.

Lärare tolkar och omsätter styrdokumentet i sin undervisning

I Sverige har lärare i kraft av sin utbildning stor frihet att tolka styrdokumentet och omsätta dem i sin undervisning. Det här kan ses som ett uttryck för samhällets tillit till den professionella lärarkåren. Ur ett praktiskt perspektiv är det dessutom nödvändigt att inte i onödan begränsa lärares handlingsutrymme, eftersom undervisning till sin natur är en dynamisk process där vad som är lämpliga val i hög utsträckning beror på sammanhanget och de elever som läraren har framför sig. Därför lämnar ämnesplanernas riktlinjer utrymme för läraren att utforma undervisningen med utgångspunkt i ett specifikt sammanhang och med hänsyn till elevgruppen.

Gymnasieskolan har ett brett bildningsuppdrag

I skollagens första kapitel slås det fast att utbildningen syftar till att elever ska inhämta och utveckla kunskaper och värden. Skolan har ett brett bildningsuppdrag och det framgår av bestämmelsen att alla elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver i sitt lärande och sin personliga utveckling för att de utifrån sina egna förutsättningar ska kunna utvecklas så långt som möjligt enligt utbildningens mål.

Gymnasieskolans uppdrag kan beskrivas som tredelat. Av skollagen framgår att gymnasieskolan ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier, för personlig utveckling och för ett aktivt deltagande i samhällslivet. Gymnasieskolan ska också utgöra en bas för den nationella och regionala kompetensförsörjningen till arbetslivet.

Undervisningens kvalitet har därmed en central betydelse. God undervisning rör sig ständigt mellan planering och struktur å ena sidan, och följsamhet och anpassning utifrån elevgruppens utveckling å andra sidan. Det är en central uppgift för lärare att planera och leda undervisningen med ett tydligt mål i sikte, men samtidigt ha beredskap för att ompröva, ändra och anpassa undervisningen beroende på hur den fungerar i den aktuella elevgruppen eller för enskilda elever.

I undervisningen samverkar olika typer av mål. En del är övergripande målsättningar och läroplansmål som ska styra hela gymnasieutbildningen. Andra är mål för ämnet, som handlar om vilket kunnande eleverna ska ges möjlighet att utveckla genom undervisningen i ett enskilt ämne. Läraren sätter också upp specifika och närliggande mål för undervisningen som handlar om vad läraren vill att just de här eleverna ska lära sig under ett arbetsområde eller en viss lektion. De närliggande målen kan ha olika karaktär och ha sin utgångspunkt i olika delar av lärarens uppdrag. Alla mål är inte enkelt mätbara och de kan ha olika konkretionsnivå och tidshorisont.

Hur är ämnesplanens syfte, centrala innehåll och betygskriterier tänkta att användas?

Vid planering och genomförande av undervisning utgår lärare från ämnets syfte och kursens centrala innehåll. Det beror på att syftet och det centrala innehållet tillsammans beskriver vad eleverna ska lära sig och vilka förmågor, attityder och förhållningssätt som undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla.

När lärare sätter betyg i slutet av kursen använder de betygskriterier. Lärarna använder betygskriterierna som mått för att avgöra nivån på elevernas kunskaper. Betygskriterierna är inte frikopplade från ämnets syfte eller kursens centrala innehåll utan behöver läsas och tolkas utifrån dessa samt utifrån den undervisning som har bedrivits.

Syftet ringar in utgångspunkterna för ämnet

Det inledande stycket i varje ämnesplan ringar in ämnets kunskapsområde eller placerar ämnet i ett bredare samhällsperspektiv. Sedan följer syftet, som riktar sig till läraren och beskriver de övergripande målsättningar som ska gälla för undervisningen i det aktuella ämnet. Syftet är därför viktigt när lärare planerar och genomför undervisningen.

Syftestexten lyfter fram ämnets väsentliga kunskaper och uttrycker de övergripande målsättningar läraren ska ha med undervisningen. Syftestexten anger det ämnesspecifika kunnande som eleverna förväntas utveckla och ger därmed kunskapsuppdraget en central roll, och innehåller också skrivningar om att undervisningen syftar till att stimulera goda sociala och omdömesinriktade förmågor och förhållningssätt. Syftestexten avslutas med mål för ämnet. De fokuserar på de delar av syftet som ligger till grund för betygskriterierna. Målen för ämnet innehåller däremot inte sådana delar av syftet som kan rikta sig till elevernas socioemotionella utveckling, värderingar, beteenden eller intresse för ämnet. Dessa områden är viktiga när läraren planerar, genomför och utvärderar sin egen undervisning, men ska inte vara underlag för kunskapsbedömning och betygssättning.

De väsentliga kunskaperna inom respektive ämne är sammansatta och innefattar alltid både sådant eleven känner till och förstår samt sådant eleven kan göra och hantera. Balansen varierar beroende på ämnets karaktär. Därför används uttrycken ”förmåga att”, ”kunskaper om”, ”förståelse av” eller ”färdigheter i att” som inledning till målen i olika utsträckning i olika ämnen.

I till exempel ämnesplanen för geografi betonas betydelsen av vad eleverna känner till och förstår med ”kunskaper om geografiska processer och geografins begrepp, teorier och modeller.” Att eleverna dessutom ska kunna använda sina kunskaper framgår av formuleringen ”förmåga att använda olika geografiska källor, metoder och tekniker vid arbetet med geografisk analys samt att samla in, bearbeta, värdera och presentera geografisk information”.

Det centrala innehållet anger ämnets obligatoriska kunskapsinnehåll

Det centrala innehållet anger vad som ska undervisas. Innehållet har olika karaktärberoende på ämne och ämnestradition och kan lägga olika vikt vid teoretiska och praktiska aspekter.

Läraren avgör på vilket sätt undervisningen behandlar det centrala innehållet

Med utgångspunkt i den aktuella elevgruppen gör läraren professionella tolkningar och didaktiska val om hur det centrala innehållet ska behandlas på bästa sätt. Det centrala innehållet är sådant som alla elever har rätt att möta i undervisningen. Innehållspunkterna ska uppfattas som byggstenar som kan kombineras på olika sätt och som kan väga olika tungt i undervisningen. Innehållspunkterna är uttryckta mer eller mindre detaljerat beroende på ämnets traditioner, ämnets kunskapsinnehåll och de behov lärare och branscher har gett uttryck för. Det centrala innehållet levandegörs av läraren i undervisningen. Det ingår i lärarens professionella yrkeskunnande att avgöra hur det centrala innehållet kan ta form i olika undervisningsgrupper.

– I kursen idrott och hälsa 1 kan en lärare till exempel välja att kombinera innehållspunkter som den fysiska aktivitetens och livsstilens betydelse med träningsmetoder, friluftsliv, åtgärder vid skador och nödsituationer samt utemiljöer och naturen, för att ge en helhetsbild av hur ett aktivt uteliv kan planeras och genomföras. I planeringen av kursen kan de enskilda punkterna i det centrala innehållet kräva olika mycket utrymme i undervisningen, beroende på vad de omfattar och på elevgruppens behov och förkunskaper.

– På liknande sätt kan en lärare i kursen bygg och anläggning 1 arbeta med många delar av det centrala innehållet samtidigt. Om syftet till exempel är att eleverna ska lära sig mer om förbrukning och återvinning kan läraren samtidigt arbeta med olika material och deras egenskaper, göra planeringar och beräkningar samt i sammanhanget diskutera säkerhet och hälsa.

– Även i svenska kan en lärare arbeta med många delar av det centrala innehållet. Lärare kan till exempel arbeta med gemensam och enskild läsning av skönlitteratur och samtidigt kombinera detta med olika former av samtal och gemensamt och enskilt skrivande i syfte att eleverna ska få möta och utveckla kunskaper om skönlitteratur och språk och för att stimulera elevernas intresse för att läsa och skriva.

Läraren har många mål för sin undervisning

Med utgångspunkt i skolans breda bildningsuppdrag hanterar läraren olika mål i sin undervisning. För lärarens lektioner, moment eller arbetsområden kan det vara meningsfullt att tala om mål som inte är så omfattande, det vill säga mål för det som läraren vill att eleverna ska lära sig och utveckla utifrån hur syftet och kursens centrala innehåll omsätts i undervisningen. Dessa mål kan vara mångfacetterade, mer eller mindre uttalade och omfattande samt ha olika tidshorisont och karaktär. Vissa av målen varken kan eller behöver mätas. Det som är gemensamt för dessa mål är att de är föremål för lärarens professionella och didaktiska val och utgör en del av vägen mot det bredare syftet med undervisningen i ämnet.

– Ett exempel på detta kan vara när läraren i kursen datorteknik 1 a undervisar om hur eleven ska göra för att installera en skrivare, där fokus är på de delar av kursens mål där eleven ska lära sig läsa manualer samt planera och genomföra arbete med denna typ av installation. Samtidigt resonerar lärare och elev om hur man kan samtala med tänkta kunder och användare av skrivaren. Kursens mål anger inte uttryckligen att elever ska kunna kommunicera med användare, men läraren är medveten om att mål inom support och service dyker upp på senare kurser inom ämnet. Därför kan läraren introducera detta tidigt så att eleven ska få ett serviceinriktat arbetssätt tidigt i sin utbildning.

– Ett annat exempel kan vara att läraren inom ramen för kursen biologi 2 vill att eleverna ska kunna beskriva olika typer av förökning hos lavar. Denna specifika kunskap nämns inte heller uttryckligen i biologiämnets syfte och mål men är ett exempel på ett konkret lärandemål för lärarens undervisning. Samtidigt är det en del av vägen mot det bredare syftet med undervisningen i ämnet.

Bedömningar i syfte att stödja elevernas kunskapsutveckling

För att kunna planera den kommande undervisningen behöver läraren hålla sig informerad om hur undervisningen fungerar och hur elevernas kunskaper utvecklas. Bedömningar som syftar till att stödja elevernas kunskapsutveckling är ofta kontinuerliga och görs i stunden. De behöver ge information om elevernas styrkor och utvecklingsbehov som är så pass detaljerad och nyanserad att den gör det möjligt för läraren att förändra och anpassa sin kommande undervisning och ge verkningsfull återkoppling till eleverna. Läraren kan på så vis få syn på vad som behöver fördjupas, repeteras eller sättas in i andra sammanhang i den kommande undervisningen. Av det följer att ämnets syfte, det centrala innehållet och lärarens närliggande och specifika mål för sin undervisning hamnar i fokus.

Ämnesplanerna specificerar inte exakt vad dessa bedömningar ska gälla eller hur de ska göras. Det beror på det nära släktskapet med undervisningen, det vill säga att vad som behöver tas upp under nästa undervisningstillfälle, hur det ska göras och vilken slags återkoppling som är utvecklande för eleverna vid varje enskilt tillfälle beror på sammanhanget. Det måste finnas utrymme i undervisning och bedömning som inte är fullt ut definierade på förhand. Varje elevs kunskapsutveckling kommer inte att ta exakt samma bana och därför är det viktigt att i undervisningen ge plats och stöttning åt elever att öva, pröva, våga ha fel och få uppleva känslan av att kunskaper kan vara sin egen belöning.

Betygsskalan – lärarens måttstock

Läs mer på skolverket.se

- ▶ Kommentarer till Skolverkets allmänna råd om betyg och provning
- ▶ Allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram.

Betygsskalans uppgift är att fungera som en måttstock vid betygssättningen. På skalan finns betygskriterier angivna på nivåerna E, C och A.

Betygskriterierna uttrycker kännetecknen på kunskaper men kan inte på egen hand säga något meningsfullt om vad som krävs för en viss kunskapsnivå. Betygskriterierna behöver läsas och tolkas i relation till ämnets syfte, kursens centrala innehåll och den undervisning som har bedrivits. Det kräver den undervisande lärarens yrkeskunskap och omdöme. Betygskriterierna är formulerade utifrån de mål för ämnet som är relevanta för den aktuella kursen och är i första hand konstruerade för att göra sammantagna bedömningar i syfte att avgöra om elever behöver stöd, formulera omdömen och för att sätta betyg. Genom att stämma av elevernas kunskaper mot betygskriterierna kan läraren identifiera elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd.

Riskerna med alltför detaljerade betygskriterier

För att betygskriterierna ska fungera som ett användbart verktyg vid betygssättningen är de formulerade på ett relativt övergripande sätt. På så sätt ger de läraren möjligheter att sätta det betyg som sammantaget bäst motsvarar elevens kunskaper utifrån ett brett och varierat underlag.

Ibland sätts likhetstecken mellan likvärdighet och precisa och detaljerade ämnesplaner och betygskriterier. Ämnesplanerna och betygskriterierna är naturligtvis viktiga för likvärdigheten, men de kan inte vara ensamt avgörande. Alla de kunskaper som elever förväntas utveckla i skolan är inte av en sådan karaktär att de låter sig beskrivas vare sig enkelt eller på ett sätt som alla lärare uppfattar exakt likadant.

Det är viktigt att lärare arbetar för att skapa samsyn kring de kunskaper som är väsentliga i ett ämne, eftersom det ger bättre förutsättningar för likvärdighet och för ämnesdidaktiskt välgrundade val. En samsyn som utvecklas inom professionen kan förbättra kvaliteten på undervisningen samt på lärares tolkningar av betygskriterier i relation till ämnets syfte, kursens centrala innehåll och den undervisning som har bedrivits i enlighet med ämnesplanen. Alltför precisa beskrivningar i betygsmatriser, skoladministrativa system eller liknande riskerar att hindra snarare än gynna nyfikenhet, kreativitet och kunskapsutveckling. Undervisningen utarmas och begränsas om enbart det enkelt mätbara ställs i förgrunden. Dessutom löper eleverna risk att få ägna mer tid och energi åt att visa sina kunskaper än åt att utveckla nya kunskaper.

Återkoppling i form av betygsbeteckningar och betygskriterier

Läraren väljer ibland att återkoppla resultaten på enskilda uppgifter med hjälp av betygsbeteckningar. Det är viktigt att vara medveten om att enskilda prestationer utgör mindre bitar i ett större pussel som läggs av läraren. Det finns en risk för att elever och vårdnadshavare blandar ihop betygsbeteckningar på enskilda prestationer med riktiga betyg om läraren väljer att återkoppla på ett sådant sätt.

Lärare och rektorer bör vara uppmärksamma på hur, när och i vilken omfattning betygskriterierna kommuniceras till eleverna. Eleverna behöver återkoppling som de kan förstå och använda sig av, vilket ofta är något annat än citat ur styrdokumentet. Det kan vara lättare för en elev att förstå vad som är en bra text med hjälp av jämförelser med andra texter, än att på förhand utläsa vad som är god kvalitet utifrån betygskriteriernas övergripande formuleringar.

Läs mer på skolverket.se

- Kommunicera betyg med elever

Vikten av ett brett och varierat underlag

Betygskriterierna är i första hand konstruerade för att göra sammanfattande bedömningar. Även om läraren planerar undervisningen utifrån ämnets syfte och kursens centrala innehåll behöver läraren känna till betygskriteriernas innehåll. Genom att med viss regelbundenhet stämma av vilket underlag som har samlats in och analysera vad underlaget säger om elevens kunskaper kan läraren säkerställa ett brett och varierat underlag i relation till betygskriterierna. Betygsunderlaget blir därmed mer relevant och betygen mer rättvisande. Läraren behöver planera undervisningen på ett sätt som säkerställer att det finns ett betygsunderlag som vid kursens slut är relevant i förhållande till betygskriterierna i sin helhet.

Läs mer på skolverket.se

- Från bedömning till betyg – att allsidigt utvärdera ditt bedömningsunderlag

Läraren läser och tolkar betygskriterierna

Lärarens tolkning av betygskriterierna påverkas av sådant som betoningar i ämnets syfte, komplexiteten i det centrala innehållet, hur undervisningen har sett ut och vilka möjligheter eleverna har haft att fördjupa sina kunskaper. Det innebär att olika delar och underlag viktas olika tungt vid betygs-sättningen. Läraren fäster då större vikt vid sådana kunskaper som betonas i syftet eller som kan kopplas till stora och särskilt väsentliga delar av det centrala innehållet och som därmed har fokuserats i undervisningen.

I till exempel ämnet matlagningskunskap används exakt samma formulering i betygskriterierna för betyg E i de två första kurserna trots att den beskriver olika saker; ”Eleven planerar och organiserar **i samråd** med handledare matlagning.” I ämnets syfte anges att undervisningen ska ge eleverna förutsättningar att utveckla ”förmåga att planera och organisera matlagning inom olika verksamhetsområden”. I det centrala innehållet anges vilka verksamhetsområden respektive kurs ska behandla. I den första kursen handlar det om grundläggande matlagning och matlagningsmetoder, i den andra yrkesmässig matlagning och metoder avsedda för restaurang och storkök.

Alla ämnesplanens delar behövs alltså för att ringa in vad som ska bedömas med stöd av betygskriterierna. Läraren behöver även väga in mer konkret vad undervisningen har behandlat och göra sin bedömning av elevernas kunskaper utifrån det. Undervisningen kan exempelvis ha viktats olika mellan restaurang och storhushåll. Därför är det ofrånkomligt att betygskriterierna behöver läsas och tolkas, inte bara i relation till ämnesplanens övriga delar, utan även till den undervisning som har bedrivits.

Rättvisande betygssättning

Betyg sätts i slutet av en kurs. När läraren avgör vilket betyg som bäst motsvarar elevens kunskaper är det en avstämning av elevens kunskaper i relation till kursens betygskriterier. Läraren jämför olika underlag mot betygskriterierna och analyserar vilket betyg som helheten indikerar. Då överblickar läraren hur elevens kunskaper fördelar sig inom betygsskalan, och söker efter det betygssteg som sammantaget visar mest rättvisande överensstämmelse. För betyget E måste elevens kunskaper motsvara samtliga delar av betygskriterierna för det betygssteget. För betygen över E kan däremot elevens kunskaper i olika delar av ämnet variera något inom skalan.

För att få en bild av den sammantagna nivån på elevens kunskaper är tyngdpunkterna i ämnet och kursen vägledande. Läraren fäster mer vikt vid sådana kunskaper som betonas i ämnets syfte eller som kan kopplas till många eller omfattningsrika punkter i kursens centrala innehåll. Läraren fäster också mer vikt vid sådant som har fokuserats i undervisningen och där eleverna fått möjlighet att särskilt fördjupa sina kunskaper. Läraren använder den information om elevens kunskaper som är relevant i jämförelse med betygskriterierna, men kan ofta ganska omgående komma fram till att vissa underlag inte är relevanta för betygssättningen. Det kan till exempel handla om underlag som visar andra kvaliteter än de som kan jämföras med betygskriterierna, äldre underlag som läraren bedömer inte ger en tillförlitlig bild av elevens kunskaper i slutet av kursen eller arbeten som lämnats in så sent att läraren inte hunnit värdera dem på ett tillförlitligt sätt. Nyare underlag väger oftast tyngre, eftersom elevens kunnande fördjupas och utvecklas genom undervisningen. Vid betygssättningen behöver läraren även fråga sig hur olika bedömningssituationer gav eleverna möjlighet att visa sitt kunnande.